

Taras Bilous: Hur en politik med inflytelsesfärer stärker reaktionen

Östeuropas tragedi

[Ur [International Viewpoint](#), 11 augusti 2022. Ursprungligen publicerad i [Spectre](#), 3 augusti 2022. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Ska vänstern stöda en uppdelning av världen i imperialistiska inflytelsesfärer? För ett år sedan skulle att ställa själva frågan ha överraskat mig, eftersom svaret verkar uppenbart: givetvis inte. Tyvärr har det faktum att många inom vänstern i väst till synes sympatiserar med den ryska aggressionen mot Ukraina visat att svaret inte är så självklart.

Efter att den ryska invasionen av Ukraina hade börjat skrev Susan Watkins i en ledare i *New Left Review* faktiskt under på Putins strävan att dela upp Europa i inflytelsesfärer mellan Ryssland och USA.¹ Strax efter mitt svar till Watkins,² stödde Branko Marcetic politiken med inflytelsesfärer i en artikel i *Current Affairs*.³ I artikeln jämförde han USA:s svar på den ryska invasionen av Ukraina med Eisenhower-administrationens försiktiga svar på Sovjetunionens kväsande av revolutionen i Ungern 1956. Marcetic klagade: ”Washington och dess allierades känslighet inför den ömtåliga maktbalansen i Europa under denna konflikt, och deras omsorg att inte alltför öppet lägga sig i en motståndares inflytelsesfär, stämplas idag som reaktionärt.”

Om man bor i ett rikt imperialistiskt land kanske det inte är så lätt att förstå varför uppdelningen i inflytelsesfärer är dåligt. Men även om han själv inte insåg det, så ställde Marcetic en viktig fråga: sambandet mellan den sovjetiska politiken med inflytelsesfärer i Europa och högersvingen i de postsocialistiska samhällena, som kulminerade med den ryska aggressionen mot Ukraina.

Två status quo

Syftet med denna text är inte att diskutera de många bristerna i Marcetics artikel. Men innan vi övergår till huvudämnet, kan det vara värt att peka på några av artikelns skavanker. Dess författare ignorerar den viktiga skillnaden mellan de konflikter han jämför: medan Ungern faktiskt låg i den sovjetiska inflytelsesfären, så *ligger det postsovjetiska Ukraina inte i och låg det aldrig i Rysslands inflytelsesfär*. Kreml anser förstås att Ukraina ska vara en kontrollerad förlänning, men i själva verket drabbade även de mest proryska av Ukrainas presidenter, Viktor Janukovyjtj, ibland samman med Ryssland och förhandlade om ett associationsavtal med EU.

Kalla kriget slutade med överenskommelser som vände upp och ner på den tidigare uppdelningen i inflytelsesfärer. En del läsare kan hävda att det fanns ett informellt löfte om att inte utvidga NATO österut. Men det var inte ett löfte avseende inflytelsesfärer. Dessutom handlade inte löftet om mili-

1 S Watkins, ”Ett krig som gick att undvika?”, i [New Left Review om kriget i Ukraina](#), på marxistarkiv.se.

2 T Bilous, [Kriget i Ukraina, internationell säkerhet och vänstern](#), på marxistarkiv.se.

3 B Marcetic, ”U.S. Deliberation During Hungary’s 1956 Uprising Offers Lessons on Restraint”, i [Current Affairs](#), 1 juni 2022.

tärt samarbete mellan de östeuropeiska staterna och USA. Även Ukraina hade nästan ända sedan självständigheten utvecklat sitt militära samarbete med USA, vilket även Ryssland gjorde mellan 1991 och 2008. Löftet att inte utvidga NATO gavs trots allt inte till Rysslands ledarskap, utan till ett sedan länge dött samhälle, Sovjetunionen, som inte bara innehöll dagens Ryssland utan också Ukraina.

Det avslöjar en viktig, men inte uppenbar, likhet mellan Eisenhowers och Bidens förhållningssätt: ingen av dem vågade bryta mot status quo. Men medan det ena fallet innebar att ta med Sovjetunionen i beräkningen, så innebar det andra motsatsen: att ge upp inflytelsesfärer. När det ryska utrikesministerier i december 2021 publicerade avtalsförslag med USA och NATO, svarade USA med att lägga fram motförslag om vapenkontroll som uppfyllde Rysslands säkerhetsintressen,⁴ men vägrade gå med på det viktigaste ryska kravet om att dela upp Europa i inflytelsesfärer.

Det visar hur felaktig Marcetics jämförelse är. Varje fall är unikt, och för att göra en fruktbar jämförelse måste vi analysera både likheter och skillnader. Samtidigt kan vi bortse från många skillnader som inte är viktiga för det problem som vi analyserar. Men det faktum att Ukraina inte tillhör – och inte tillhörde – den ryska inflytelsesfären är en central skillnad som inte kan förbises. Den har en direkt inverkan på regeringarnas agerande och den utveckling som följer.

Marcetic bortser från hur försiktigt Biden-administrationens förhållningssätt var och är. Precis som Eisenhower avvisade Biden, redan innan den ryska invasionen, tanken att skicka amerikanska trupper till Ukraina och upprepade hela tiden att USA inte skulle starta krig mot Ryssland. Men skillnaden mellan Bidens och Eisenhowers politik beror till största delen på de ungerska och ukrainska regeringarnas olika omständigheter och agerande. Medan Imre Nagy avvisade ett militärt ingripande av väst och krävde att FN skulle erkänna Ungerns neutralitet, så avvisade Volodymyr Zelenskyj innan invasionen tanken om Ukrainas neutralitet. Efter att ett fullskaligt krig inleddes krävde Zelenskyj inte bara nya vapen på regelbunden basis, utan uppmanade också NATO att stänga igen luftrummet över Ukraina.

Så vad gäller dagens Ukraina är den rätta frågan: gjorde USA rätt i att avvisa förslaget att dela upp Europa i inflytelsesfärer? Svaret på denna fråga måste inte bara ta hänsyn till krigets direkta konsekvenser, utan också de långsiktiga konsekvenserna av sådana åtgärder. Och för att göra det är det inte orimligt att överväga konsekvenserna av den senaste uppdelningen av Europa i inflytelsesfärer efter Andra världskriget.

Den ungerska jämförelsen

Det speciella med västlänternas reaktion på den ungerska revolutionen 1956 var att de inte bara vägrade ge militär hjälp, utan också att de var rädda för att ge revolutionärerna något betydande politiskt stöd. Kunde den ungerska revolutionen ha räddats på så sätt? Vi kanske kan få svaret när sekretessen hävs på de ryska arkiven. Men vi kan med mycket större säkerhet besvara andra centrala frågor. Skulle Sovjetunionens politik gentemot sina östeuropeiska satellitländer ha varit försiktigare om det internationella samfundet hade reagerat hårdare mot kväsandet av den ungerska revolutionen? Kunde det ha räddat Pragvåren? Det är mycket mer sannolikt att svaret på dessa frågor hade varit jakande än svaret på den första.

---

4 Stephen R Shalom, "Why the Left Must Support Arms for Ukraine!", [New Politics](#), 20 april 2022.

Om en revolution blir framgångsrik eller slås ner påverkar mer än bara de länder i vilken den ägde rum. Den kubanska revolutionen stimulerade revolutionära rörelser i Latinamerika och runt hela världen. Om USA hade slagit ner den kanske det ”oroliga 60-talet” hade sett helt annorlunda ut. Att det inte ägde rum kanske berodde på att Sovjetunionen inte betraktade Latinamerika som USA:s inflytelsesfär. Till skillnad från Eisenhower försvarade Chrusjtjov den kubanska revolutionen och utsatte världen för risken av ett kärnvapenkrig, men han kanske räddade den kubanska revolutionen. Om den ungerska revolutionen inte hade slagits ner kanske 60-talet hade blivit mycket mer oroligt i Östeuropa. Tyvärr hände det inte, och efter att Pragvåren slogs ner inleddes en gradvis högersväng i den så kallade ”Andra världen” (förstärkt av den nyliberala svängen i den kapitalistiska världen). Oliktänkande kretsar i Sovjetunionen och satellitländerna övergick alltmer från socialistiska till liberala och konservativa ståndpunkter,⁵ och de nationalistiska stämningarna blev starkare i dessa samhällen. Henry Kissingers strategi att stärka de östeuropeiska kommunistländernas suveränitet med avspänning, som han förespråkade i förhoppning om att det skulle leda till en finlandisering av dessa länder (han hade fel), bidrog också i viss mån till den konservativa svängen.

Resultatet av att upproren i Östeuropa slogs ner var, att när behovet att förnya ”den faktiskt existerande socialismen” blev uppenbart till och med för SUKP:s centralkommitté, så var det redan för sent. De nya revolutioner som perestrojkan orsakade ledde inte längre till ”socialism med ett mänskligt ansikte”, utan till nyliberalism. I sin tur ledde den efterföljande, av väst inledda, ”chock-terapi” till ännu mer reaktionära tendenser i de postsocialistiska samhällena. Höjdpunkten för denna process var Putinregimens omvandling, som inte bara övergick till aggressiv territoriell utvidgning, utan, med Volodymyr Artyuchs ord,⁶ började bilda en antirevolutionär ”Helig allians” – precis som det tsaristiska Ryssland gjorde på 1800-talet.

Den uppdelning av världen i inflytelsesfärer som Kreml eftersträvar befäster stormakternas herravälde. Den undergräver också de revolutionära rörelsernas och små ländernas förmåga att utnyttja motsättningarna mellan dem. På många sätt är det detta som har omöjliggjort en demokratisering och förnyelse av ”den faktiskt existerande socialismen”, och lett till att nyliberalism, konservatism och nationalism har kommit att dominera det postsocialistiska området.

FN och inflytelsesfärer

Uppdelningen av Europa i inflytelsesfärer efter Andra världskriget fick negativa konsekvenser – och inte bara för de länder som kom att hamna i den sovjetiska sfären. På andra sidan järnridån var det främsta offret Grekland, där engelsk-amerikanska trupper, tillsammans med tidigare samarbetsmän, började utrota prokommunister, antifascistiska partisaner. Dessutom gick Sovjetunionen inte bara med på att Grekland skulle hamna i den brittiska inflytelsesfären, utan använde också aktivt denna överenskommelse för att stärka sitt herravälde i Östeuropa. Som historikern Geoffrey Roberts har skrivit: ”Stalin och Molotov tröttnade aldrig på att bemöta engelsk-amerikanska klagomål på att väst uteslöts från inflytande i Östeuropa genom att peka på Sovjetunionens tålmod rörande Grekland.”⁷

5 Ilja Budrajtskis, ”Left-Wing Dissidents Were the Link between the Pre-Soviet Socialist Tradition and the Post-Soviet One”, [Commons](#), 22 april 2021.

6 Volodymyr, Artyuch, ”The political logic of Russia’s imperialism”, [Commons](#), 15 juni 2022.

7 Geoffrey Roberts, ”Ideology, Calculation, and Improvisation: Spheres of Influence and Soviet Foreign Policy 1939-1945”, [Review of International Studies](#), vol 24, nr 4, oktober 1999.

Men fanns det ett bättre alternativ än en politik med inflytelsesfärer efter Andra världskriget? Det mest paradoxala med hur formandet av efterkrigstidens världsordning gick till är att det var Sovjetunionens representanter som mest insisterade på uppdelningen i inflytelsesfärer. Och det trots att själva Sovjetunionens uppkomst var nära förknippat med hoppet om en världsrevolution, och trots att dess ledare utropade sig själva till anhängare till Lenin, som var skarpt kritisk mot all sorts hemlig diplomati, inklusive själva tanken på inflytelsesfärer. För Sovjetunionen var dessutom försöken att dela upp Europa i inflytelsesfärer med Storbritannien och USA en logisk fortsättning på de preliminära överenskommelser som både Moskva och västdemokratierna hade med Tredje riket före kriget.⁸

Till skillnad från Stalin var Roosevelt-administrationen mot inflytelsesfärer. Det var till stor del tack vare en del tjänstemän på utrikesdepartementet, som Leo Pasvolsky, som förespråkade en universalistisk vision av FN som en centraliserad internationell organisation, en organisation som skulle avskaffa inflytelsesfärer. Som Peter Gowan dessutom konstaterar: ”Efter att ha begått fadäsen att påminna sin chef om att japanerna hade beskrivit sin ’Storöstasiatiska sfär för gemensamt välstånd’ som en Monroe-doktrin för Asien, gick Pasvolsky så långt att han observerade att ’om vi kräver privilegier så kommer alla andra också att göra det’, vilket skulle ’tvinga Sovjet till en [egen] sammanslutning’, en möjlighet som borde motverkas. Roosevelt var positiv till sådana överväganden.”⁹

Efter Roosevelts död och Tysklands nederlag har USA:s politik i denna fråga förändrats. Men det är möjligt att Roosevelts ståndpunkt angående inflytelsesfärer räddade ett land från sovjetisk ockupation: Finland. I sina memoarer skrev Milovan Djilas att Stalin kallade det ett misstag att inte ockupera Finland eftersom ”vi tittade alldeles för mycket på amerikanerna, och de skulle inte ha lyft ett finger.”¹⁰

Roosevelts (eller snarare Pasvolskys) projekt misslyckades, och istället intensifierades konfrontationen mellan de tidigare allierade, och kalla kriget inleddes. Men det är värt att uppmärksamma vilka som var mest skyldiga på den amerikanska sidan. Först var det utrikesdepartementets reaktionära del, som hade hand om de latinamerikanska affärerna under Nelson Rockefeller. Han försökte vidmakthålla USA:s herravälde i Latinamerika, och i detta syfte drev han igenom förändringar till FN-stadgan. Som Peter Gowan har påpekat, sa John Foster Dulles senare till Rockefeller: ”Om ni inte hade gjort det så kanske vi aldrig hade fått något NATO.”¹¹

För det andra spelade det faktum att Roosevelt efter sin död efterträddes av Truman en viktig roll, ty trots sin mer antikommunistiska framtoning och politik var Truman mycket mer villig att acceptera en sovjetisk inflytelsesfär i Europa. För att återigen citera Peter Gowan:

För att kapa den gordiska knuten om hur omfattande vetomakten skulle vara, skickade han Harry Hopkins till Moskva med instruktioner att klargöra att ”Polen, Rumänien, Bulgarien, Tjeckoslovakien, Österrike (sic), Jugoslavien, Lettland, Litauen, Estland, m.fl. (sic), spelar ingen roll för amerikanska intressen” – och tillade med en cynism som överträffade alla bortsett från Roosevelt, att ett val i Polen kunde bli lika fritt som Tom Pendergasts i Kansas City eller Boss Hagues i Chicago.¹²

8 *Ibid.*

9 Peter Gowan, "US – UN", [New Left Review](#), nr 24, nov/dec 2003.

10 Milovan Djilas, *Landet utan rättvisa : en självbiografisk berättelse*, Stockholm: Natur och Kultur, 1958.

11 Peter Gowan, *op cit.*

12 *Ibid.*

Det betydde att Stalins strategi lyckades. Eftersom USA var mot inflytelsesfärer, upprättade Sovjetunionen först sin makt i det ockuperade Östeuropa och tvingade sedan de allierade att gå med det faktiska läget. Och för det utnyttjade Stalin inte bara exemplet Grekland, utan också de allierades politik i Italien. USA och Storbritannien hade givit det rådgivande trepartsråd och den kontrollkommission som inrättades på sovjetiskt initiativ en enbart rådgivande och konsultativ funktion. Således var de först med att ge exempel på en politik i de ockuperade territorierna: den som ockuperade tog besluten. Stalin gick snabbt med på Italiens faktiska anslutning till den engelsk-brittiska inflytelsesfären och gav dem fria händer att förändra Ivanoe Bonomis regering om de så önskade.¹³

Samtidigt var det uppenbart att en kort periods konkurrens mellan allierade om att få inflytande i Italien förbättrade det landets situation. Sovjetunionens diplomatiska åtgärder, inklusive det officiella erkännandet av Pietro Badoglio's första postfascistiska regering, tvingade Storbritannien att ändra sin politik i Italien.¹⁴ Inför framtidsutsikten av ett ökat sovjetiskt inflytande och kommunistiska stämningar i Italien vägrade Churchill genomföra planerna att göra Italien till ett svagt land under brittiskt herravälde. Han tvingades komma överens med Roosevelt om behovet av ekonomisk hjälp till Italien och att det återupprättades som en självständig stat. Något liknande kunde ha hänt i Östeuropa, speciellt i Polen, vars självständighet USA och Storbritannien försökte skydda. Men USA undergrävde själv sitt motstånd mot politiken med inflytelsesfärer genom att hålla borta Sovjetunionen från beslutsfattandet avseende Italien.

Roosevelts FN-projekt var långtifrån demokratiskt. Det tänkte sig en mindre roll för FN:s generalförsamling, med några få ”världspoliser” som beslutade de flesta frågor. Men det var icke desto mindre mer progressivt än det som förespråkades av Stalin och Churchill. Men tack vare Roosevelt-administrationens reaktionära politik efter den sistnämndas död, var metoden med inflytelsesfärer förhärskande i USA – en metod som var mycket gynnsam för amerikanska imperialistiska intressen.

Vi såg något liknande innan den ryska invasionen, och vi ser det även nu: den mest reaktionära delen av USA:s härskande klass, som exemplifieras av Donald Trump och Tucker Carlson, är beredda att komma överens med Putin om en uppdelning i inflytelsesfärer. Före invasionen skrev Branko Marcetic att Tucker Carlson hade ”helt rätt” ”i att ifrågasätta Ukrainas strategiska värde för USA”.¹⁵

Ukraina

Vad skulle ha hänt om USA hade erkänt att Ukraina tillhörde Rysslands inflytelsesfär vid tiden för invasionen 2022? Om västregeringarna hade klargjort för ukrainarna att de inte skulle förvänta sig något meningsfullt stöd från väst, så kanske det hade tvingat Zelenskyj att anta en försiktigare politik och möjligen kompromissa. Det var trots allt insikten att väst inte skulle skydda dem från en möjlig sovjetisk ockupation som fick finnarna att efter två blodiga krig gå med på att i sin utrikespolitik foga sig efter Sovjetunionen.

För det första är det värt att notera, att även om Ukraina hade gått med på ”finlandisering”, så skulle konsekvenserna ha varit helt andra än de var för Finland – framförallt på grund av att det moderna

13 ”Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1944, The British Commonwealth and Europe, Volume III”, [Office of the Historian](#).

14 Moshe Gat, ”The Soviet Factor in British Policy Towards Italy, 1943-1945”, [Taylor Francis Online](#).

15 Branko Marcetic, ”The Media’s Neo-McCarthyism on Russia Is Getting Worse”, [Jacobin](#), 9 februari 2022.

Ryssland är ett kapitalistiskt land med en reaktionär enväldig regim, inte Sovjetunionen. För det andra skulle det enligt min uppfattning inte ha lett till fred om USA hade gått med på en uppdelning i inflytelsesfärer med Ryssland. Med tanke på det politiska motståndet och stämningarna inom allmänheten, som till största delen på ett eller annat sätt var mot Rysslands krav, är det osannolikt att Zelenskyj skulle ha gått med några större eftergifter. Och även om han hade gjort det, så skulle inte parlamentet ha godkänt dem. I bästa fall skulle det ha lett till nyval som de mer nationalistiska krafterna skulle ha vunnit klart. För att förhindra det pågående kriget skulle de politiska relationerna mellan Ukraina och väst ha behövt förändras mycket tidigare – inte under månaderna som ledde fram till invasionen.

Om USA officiellt hade gått med på att Ukraina var en del av Rysslands inflytelsesfär så skulle det ha uppmuntrat den ryska härskande klassen att agera mer beslutsamt. Putin vågade invadera Ukraina trots USA:s påtryckningar. Vad skulle kunnat ha hindrat honom från att upprepa de sovjetiska aktionerna i Ungern om inte USA hade lovat att ge militär hjälp till Ukraina? Precis som under kalla kriget skulle det långsiktiga resultatet av en sådan uppdelning i inflytelsesfärer ha stärkt reaktionen, inklusive att Putins regim skulle ha stärkts i Ryssland och att yttersta högern troligen hade fått hegemoni över motståndet mot den ryska ockupationen i Ukraina.

Kriget mellan Ryssland och Ukraina sätter punkt för den postsovjetiska perioden. Karaktären på den period som nu framträder, inklusive det nuvarande läget, kommer att avgöras på slagfältet. Om Ukraina vinner kommer vi slutligen att få chansen till progressiva förändringar, inte bara i Ukraina utan också i det vidare postsovjetiska området. Om Ryssland vinner kommer Östeuropa under de kommande decennierna att kastas in i ett allt värre reaktionärt helvete.